

вых актов относительно гарантий работы указанных субъектов. Акцентируется внимание на особенностях закрепления в отраслевом законодательстве положений относительно определенной специализации общественных организаций и условий их функционирования, а также роли в обеспечении прав и свобод человека и гражданина в соответствующих сферах. Исследуются проблемные вопросы деятельности правозащитных организаций по развитию гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: правозащитные организации, защита прав и свобод человека и гражданина, гражданское общество, правозащитная деятельность, общественные объединения.

Summary

Kornienko P. Human Rights Organizations as an Essential Element of Civil Society in Ukraine.

The author of the article examines the functioning of non-governmental human rights organizations as an important element of the formation, establishment and development of civil society in Ukraine. The author also analyzes the provisions of the current legislation governing the activities of NGOs and international rules and regulations on guarantees of the aforementioned entities. Attention is focused on the specifics of consolidation in sectoral legislation provisions for certain specializations NGOs and the conditions of their functioning and role in ensuring the rights and freedoms of citizens in their particular fields. The issues concerning the activities of human rights organizations of civil society in Ukraine are investigated in the article.

Key words: human rights organizations, human rights and freedoms of man and citizen, civil society, advocacy, associations.

УДК 342.71 (477)

Н. Б. КІНАШ

Наталія Богданівна Кінаш, здобувач Національної академії внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ ГРОМАДЯНСТВА ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах суспільно-політичних подій останнього часу нинішня демократична Україна намагається забезпечити належний правовий рівень інституту громадянства, невід'ємною частиною якого є його принципи.

Зважимо, що політика Російської Федерації (далі – РФ) упродовж 2013–2017 рр. характеризується підвищенням перманентним втручанням у внутрішні та зовнішні справи України, зокрема й щодо українського громадянства.

Так, на шпальтах інтернет-преси з'явилося повідомлення про те, що депутати Держдуми РФ прийняли закон, який дозволяє отримувати російський паспорт без довідки про відмову від громадянства України. Відповідні поправки прийняті до законів про громадянство і про правове становище іноземних громадян у РФ. Українці, щоб відмовитися від свого громадянства, зможуть надавати не довідку від офіційних відомств України, а копію звернення про відмову від громадянства¹.

Крім того, в Росії загрожують вжиттям заходів у відповідь на плани України ввести біометричний контроль для росіян. Зокрема, в Кремлі погрожують «ввічливо» вигнати декого з 4 млн українців, які нині перебувають у РФ².

Як доречно зауважує Віталій Портников, російська влада пояснює такі законодавчі зміни «турботою» про українських громадян, які живуть в Росії або стали в цій країні біженцями після нападу військ Володимира Путіна на Донбас. Але насправді ми стикаємося зі ще одним, вельми небезпечним актом гібридної агресії Росії проти нашої країни.

Росія взагалі любить роздавати свої паспорти. Вона намагається представити себе не як країною, яка повинна захищати інтереси російського народу та інших народів, які живуть в межах Російської Федерації, а правонаступницею загиблої імперії.

Саме тому українцю – тобто іноземцеві – отримати російське громадянство буде тепер набагато простіше, ніж етнічним татарам або чеченцям, які хотіли б жити на землях своїх предків. Презирство великоруських шовіністів до «інородців» добре відомо. Тепер воно буде оформлено у законодавстві.

Але слід звернути увагу не тільки на це. Важливою є спроба російських законодавців перетворити українське громадянство на фікцію. Новими змінами Москва практично ігнорує право Української держави на захист самого інституту громадянства.

Утворюється справжнісінька «сіра зона», в якій не буде очевидним, де закінчується українське громадянство і починається російське – і навпаки.

Як далі зазначає В. Портников, немає сумніву, що в разі схвалення особливого порядку отримання російського громадянства для українців новою можливістю скористаються тисячі людей. Аж ніяк не всі з них будуть жити в Російській Федерації – багато хто буде просто приїжджати на час в прикордонні регіони, щоб отримати документ, який відкрис додаткові можливості для роботи у сусідній країні. І аж ніяк не всі з них будуть відмовлятися від громадянства своєї країни, коли доказом такої відмови стане звичайна поштова квитанція.

Так на величезній території можуть опинитися сотні тисяч людей, яких російська сторона буде вважати своїми громадянами, але які насправді будуть залишатися нашими співвітчизниками. Однак Москві на реальність буде наплювати, коли вона вирішить в черговий раз «захистити росіян» від українських «націоналістів».

Цей огидний експеримент вже було проведено на окупованих Росією територіях Молдови та Грузії. Потім Москва оголосила своїми громадянами жителів українського Криму. І ось в історії з фальсифікацією російського громадянства відкривається новий розділ, створюються нові можливості для війни – «гібридної» і справжньої³.

Відтак опанування цим питанням є актуальними для національного права в умовах не тільки конституційної реформи, а й в питаннях національної безпеки та стане черговим кроком у подоланні протистояння зовнішнім загрозам.

Сьогоднішній стан наукового осмислення принципів громадянства характеризується певною увагою до теоретичних так і правових розробок, що вбачається з наукових праць О. С. Лотюк⁴, В. Мелашенка⁵, М. І. Суржинського⁶. Однак у науковій літературі неоднозначно підходять до аналізу принципів громадянства як фактора національної безпеки, які впливають на процес забезпечення національної безпеки. Ці та інші дослідження лише частково висвітлюють окреслену проблему.

Відтак, таке становище об'єктивно обумовлює науково-теоретичну та політико-прагматичну актуальність і своєчасність проведення відповідного наукового аналізу.

Здійснити це дослідження без розуміння принципів громадянства як фактора національної безпеки неможливо. Це один із аспектів проблеми. Його зворотний бік пов'язаний з відсутністю фундаментальних теоретичних напрацювань у науці конституційного права з цієї проблеми, які враховували б специфіку агресивної політики РФ.

Тому, формулюючи завдання щодо даного питання та розкриття їх сутності, ґрунтуватимемося на тому, що існує певна теоретична модель, апробована в демократичних країнах, у яких ці аспекти набули певного теоретичного та прагматичного існування. При цьому враховуватимемо особливості національної правової системи, яка переживає стадію трансформаційного розвитку, що характеризується як нестабільністю базових структур суспільно-економічних відносин, так і проведення антитерористичних дій на сході країни.

Головною метою цієї статті є розгляд принципів громадянства крізь призму їх впливу на національну безпеку України, що є предметом конституційного права, з використанням як категорій наук конституційного, так і теорії держави та права.

Новизна роботи полягає в запропонованні авторського розуміння даної проблематики, через встановлення їх ключових характеристик, форм соціальної та правової взаємодії, інтерпретації в публічно-правових дослідженнях. На думку автора, це дасть змогу вдосконалювати правові основи як громадянства, так і національної безпеки в Україні, а, отже, подолати назрілі не лише соціальні і гуманітарні проблеми, а й правові та політичні. Нині ці явища та процеси, безперечно, усвідомлюються, аналізуються науковцями, які пропонують рецепти та засоби виходу з кризи. Проте багатьом дослідженням, зокрема юридичного спрямування, ще бракує всебічного, системного та деталізованого аналізу у цьому питанні.

Розгляньмо теоретичні аспекти зазначеної проблеми, адже розуміння принципів громадянства – це насамперед питання теоретичної сфери пізнання, а питання їх як фактора забезпечення національної безпеки – прагматичної сфери їх буття.

Принагідно зазначимо, що теоретичний аспект має вагоме значення для розвитку самої науки конституційного права України.

Як зазначає М. І. Суржинський, першочергове значення принципів громадянства виявляється в тому, що вони: 1) відбивають сутність та зміст інституту громадянства; 2) є вихідними засадами; 3) діють безпосередньо; 4) є основою для практики державного будівництва у сфері громадянства; 5) в них відтворюється поведінка особи, обсяг її свободи; 6) є показником демократичності держави.

Виходячи з цього, принципи громадянства можна визначити як такі його нормативні засади, за допомогою яких з'ясовуються сутність та зміст громадянства, діють безпосередньо та становлять керівні положення правового регулювання всіх відносин громадянства⁷.

З етимологічної точки зору певні вчені фактор розглядають як момент, істотну обставину в якому-небудь процесі, явищі⁸. Інші вважають фактором причину, рушійну силу будь-якого явища, процесу, що визначає його окремі риси чи характер у цілому⁹.

Водночас існують точки зору, відповідно до яких фактори науковці поділяють на воєнні й невоєнні¹⁰, інші вважають пріоритетними економічні, політичні, науково-технологічні, міжнародні та соціокультурні. Так, зазначають, що в кожний період часу ті або інші фактори можуть мати домінуюче значення, а інші – другорядне. До того ж багато чинників є взаємозалежними, оскільки зміна одних веде до зміни інших¹¹.

Вважаємо, що дискусія щодо принципів громадянства як факторів, які впливають на забезпечення національної безпеки, є перспективним напрямом у досліджуваній нами проблемі.

Аналізуючи сучасні теоретичні аспекти, пов'язані з принципами громадянства як фактора забезпечення державної національної безпеки в умовах воєнного конфлікту та порушень міжнародного права, слід зазначити, що в кожний період часу ті чи інші фактори можуть мати домінуюче значення, а інші – побічне. При цьому певні чинники є взаємозалежними, оскільки зміна одних веде до зміни інших¹².

Відтак, як зазначає З. Д. Чуйко¹³, забезпечення національної безпеки будь-якої країни як систематична цілеспрямована діяльність державних органів і структур громадянського суспільства щодо подолання нега-

тивних тенденцій стосовно людини і громадянина суспільства і держави та створення умов для їх належної життєдіяльності постійно перебуває під впливом різних факторів. Виникнення їх широкого спектру вимагає здійснення ґрунтовного наукового аналізу щодо виявлення впливу головних із них, з метою своєчасного зміщення акцентів у загальнодержавній політиці забезпечення національної безпеки, постановки відповідних завдань перед провідними ланками системи забезпечення національної безпеки, що й зумовлює актуальність і необхідність теоретичних розробок у цій царині.

Як наголошують О. С. Власюк, С. І. Пирожков, О. Ф. Белов, у широкому розумінні національна безпека України – це спосіб самозбереження Українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Цей спосіб уможливує його вільне існування і саморозвиток, надійний захист від зовнішніх та внутрішніх загроз. Національну безпеку України можна визначити як систему державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом та кожного громадянина зокрема, захист їхніх базових цінностей і законних інтересів, джерел духовного та матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз. Відповідно до пропозицій Фонду національної міжнародної безпеки при ЮНЕСКО національна безпека визначається як система державних і суспільних гарантій стабільного розвитку нації, захисту її базових цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від зовнішніх та внутрішніх загроз¹⁴.

Виходячи з обраної проблеми аналізу, вважаємо, що нині одними з найбільш визначальних факторів, які необхідно враховувати при забезпеченні національної безпеки, є такі: політико-територіальна стабільність та юридична (правова) безпека держави.

Обумовлені у Законі України «Про основи національної безпеки України»¹⁵ наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України, перетворились на реалії з часу, коли у 2014 р. Російська Федерація розпочала анексію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, а відтак, і пряму агресію проти України, здійснивши окупацію окремих адміністративних частин Донецької та Луганської областей.

На думку експертів, події, які останнім часом відбуваються на сході нашої країни, можуть свідчити про те, що РФ продовжує процес легітимізації загарбаних українських земель за алгоритмом, уже неодноразово відпрацьованим, наприклад, в Абхазії чи Південній Осетії.

Як свідчать нинішні реалії, принципи громадянства мають конститутивне значення в політико-територіальній стабільності України. Адже Росія вправно навчилася використовувати громадян, що мають паспорти Російської Федерації, які проживають на території колишніх радянських республік. Так, під час трагічних подій 2008 р. в Грузії, коли туди увійшли російські війська, президент РФ на засіданні Ради Безпеки заявив, що він зобов'язаний захищати життя та гідність російських громадян, де б вони не знаходилися. З цією ж метою – формального прикриття своєї агресії та формування підтримки місцевого населення – РФ видавала свої паспорти і громадянам України, переважно з Донбасу та Криму. За неофіційною інформацією, російські паспорти мають близько трьох сотень тисяч громадян України. Деякі експерти називають цифри значно більші, але офіційних даних, на жаль немає¹⁶.

Також варто звернути увагу на те, що «паспортизація» мешканців «ДНР» та «ЛНР» вказує на намагання зірвати Мінські домовленості. Очільники цих квазідержавних утворень такими діями унеможливають виконання політичної частини Мінських домовленостей, адже проведення місцевих виборів на визначених територіях за законодавством України, але з «паспортами ДНР та ЛНР» – це нонсенс. З огляду на викладене частина відповідальності за зрив Мінського процесу у цьому контексті лягає також і на РФ як країну, що сприяла проведенню легітимізації зазначених дій керівників «ДНР» і «ЛНР». Визнання РФ у лютому 2017 р. «паспортів» невизнаних республік (де-юре) самопроголошених республік (поки лише де-факто) ще більше активізувало прибічників українських політичних популістів, які й без того збурюють суспільство вимогами про покарання колаборантів, у тому числі шляхом позбавлення громадянства України. При цьому ними свідомо замовчується те, що національне законодавство поки що не дозволяє цього робити¹⁷.

Торкаючись юридичної (правової) безпеки держави, слід зазначити те, що юридичне забезпечення безпеки має особливе значення, оскільки повинно мати правову форму й гарантуватися діяльністю державних правоохоронних і судових органів та ставити своїм завданням обґрунтування єдиної законодавчої політики держави у сфері громадянства.

Сутнісним аспектом впливу принципів громадянства на стан забезпечення юридичної (правової) безпеки держави є те, що наявність у громадянина України громадянства Російської Федерації дозволяє громадянину України уникати екстрадиційного процесу для кримінального переслідування.

Приміром, як зазначає Н. Коріновська, 13 екс-бійців київського спецпідрозділу «Беркут», яких підозрюють у розстрілі активістів Євромайдану, отримали російське громадянство. Ще двоє отримали посвідку на тимчасове проживання¹⁸. Колишній заступник начальника Головного управління МВС України в Одеській області, начальник міліції громадської безпеки був відсторонений від роботи через підозру в бездіяльності під час сутічок 2 травня 2014 р. в Одесі. У травні 2014 р. був оголошений у розшук. На прохання України про допомогу в екстрадиції та затриманні Фучеджи генеральна прокуратура РФ відповіла, що не може цього зробити, оскільки підозрюваний є громадянином Росії¹⁹.

Таким чином, РФ використовує принципи громадянства як «правову форму гібридної війни проти України», що потребує адекватної правової захищеності нашої держави. Однак відповідні національні правові механізми перебувають лише в теоретичній розробці.

Підсумовуючи наведений аналіз, що має системний характер, на наш погляд, можна дійти таких висновків.

Принципи громадянства України відіграють надзвичайно важливу роль у вирішенні проблем національної безпеки. Проведене дослідження дає підстави констатувати, що законодавство України потребує дієвого механізму недопущення загроз національної безпеки в питанні громадянства з боку Російської Федерації. Відтак, існує нагальна потреба у розробці комплексної державної програми щодо статусу-кво анексованих та окупованих територій України та розробки правових етапів реінтеграції й репатріації громадян України анексованих та окупованих територій.

У цілому дослідження зумовлює подальшу перспективність наукового дослідження проблеми принципів громадянства як фактора забезпечення державної національної безпеки в умовах воєнного конфлікту, порушень міжнародного права.

¹ На Росії паспорти видаватимуть без довідки про відмову від українського громадянства : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kuban.depo.ua/ukr/kuban/na-rosiyi-pasporti-vidavatimut-bez-dovidki-pro-vidmovu-vid-ukrayinskogo-gromadyanstva-20170712604539>

² Держдума РФ ухвалила закон для зрадників України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://narodna-pravda.ua/2017/07/12/derzhduma-rf-uhvalyla-zakon-dlya-zradnykiv-ukrayiny/>

³ Викрадення українців. Чому Росія роздає своє громадянство : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://espreso.tv/article/2017/07/12/vykradennya_ukrayinciv_chomu_rosiya_rozdaye_svoye_gromadyanstvo

⁴ Лотюк О. Принципи громадянства України відповідно до Конституції України / О. Лотюк // Право України. – 1998. – № 7. – С. 9–11.

⁵ Мелашенко В. Принципи громадянства України / В. Мелашенко // Право України. – 1992. – № 7. – С. 12–14.

⁶ Суржинський М. І. Принципи громадянства: поняття, теоретичні проблеми систематизації та класифікації : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63964/96-Surzhytskyi.pdf?sequence=1>

⁷ Там само.

⁸ Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1991. – 917 с. – С. 845.

⁹ Современный словарь по общественным наукам / под общ. ред. О. Г. Данильяна, Н. И. Панова. – М. : Эксмо, 2005. – 528 с. – С. 450.

¹⁰ Політичний енциклопедичний словник : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. – К. : Генеза, 1997. – 400 с. – С. 218.

¹¹ Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) : моногр. / О. П. Дзьобань. – Х. : Константа, 2006. – 440 с. – С. 99.

¹² Там само.

¹³ Чуйко З. Д. Фактори забезпечення національної безпеки України в контексті євроінтеграції / З. Д. Чуйко // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – № 1. – С. 426–434.

¹⁴ Дрьомов С. В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. / С. В. Дрьомов. – К. : НІСД, 2017. – 90 с. – С. 23.

¹⁵ Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

¹⁶ Малаяр Г. Подвійне громадянство – чи переважають національні інтереси України? : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/21/7106236/>

¹⁷ Дрьомов С. В. Вказана праця. – С. 39–40.

¹⁸ Коріновська Н. Справа Майдану: 13 «беркутівців» отримали громадянство РФ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadske.ua/posts/sprava-maidanu-13-pidozriuvanykh-u-vbyvstvakh-berkutivtsiv-otrymaly-hromadianstvo-rf>

¹⁹ Фігурант справи 2 травня в Одесі Фучеджи отримав громадянство Росії : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadske.ua/posts/fihurant-spravy-2-travnia-v-odesi-fuchedzhy-otrymav-hromadianstvo-rosii>

Резюме

Кінаш Н. Б. Принципи громадянства як фактор забезпечення національної безпеки України.

У статті аналізуються сучасні теоретичні аспекти, пов'язані з розумінням проблеми принципів громадянства як фактора забезпечення державної національної безпеки в умовах воєнного конфлікту, порушень міжнародного права.

Ключові слова: принципи громадянства, іноземне громадянство, національна безпека України.

Резюме

Кінаш Н. Б. Принципы гражданства как фактор обеспечения национальной безопасности Украины.

В статье анализируются современные теоретические аспекты, связанные с пониманием проблемы принципов гражданства как фактора обеспечения государственной безопасности в условиях вооруженного конфликта, нарушений международного права.

Ключевые слова: принципы гражданства, иностранное гражданство, национальная безопасность Украины.

Summary

Kinash N. The principles of citizenship as a factor of ensuring national security of Ukraine.

The article analyzes the modern theoretical aspects related to the understanding of the principles of citizenship as a factor of national security in conditions of armed conflict, violations of international law.

Key words: principles of citizenship, foreign citizenship, national security of Ukraine.